

Faragó László válasza

Dr. Szirmai Viktória DSc, egyetemi tanár opponensi véleményére

Tisztelettel köszönöm Opponensem értékelését és javaslatait, amelyek hozzásegítenek a térkonceptióm továbbgondolásához.

1. Osztom Szirmai Viktória véleményét a témaválasztás időszerűségével kapcsolatban.
2. Opponensem *kétegyét fejezi ki* azzal kapcsolatban, hogy „szabad-e a különböző tudományágak közös gondolkodási elemeit összegezni” (Szirmai 3. o.). Magam is küzdöttem a felhasznált irodalmak eltérő paradigmatis kereteivel, a különféle fogalomrendszerekkel, megközelítési módokkal (pl. ugyanaz a fogalom a különböző tudományokban mást jelent). De a regionális tudomány és a regionális tanulmányok (regional studies) önmagukban multidiszciplinák, a tértudomány keresztiszciplinák, így képviselőiknek ezzel is meg kell birkóznuk. Én is azt tapasztalom, hogy a kutatók többsége inkább választja egy részprobléma egy diszciplinán belüli teljes mélységben való feltárását – így abban ő lesz a legnagyobb szaktekintély – és szintetizálásra alig vállalkoznak. Én idealizmusomnak vagy csupán naivitásomnak köszönhetően úgy gondoltam, hogy az MTA doktori cím megszerzéséhez nagyobb kihívást kell választanom.

Nem törekedtem a különféle diszciplinák megközelítéseit, fogalomrendszerét közös nevezőre hozni, azzal sem értek egyet, hogy ki lehet dolgozni egy minden diszciplinában érvényes metanarratívát, hanem társadalomkonstruktivista megközelítésben a különböző teóriák elmélettöredékeiből próbáltam meg új térelmélet kidolgozását megkezdeni. Ennek kapcsán megerősítem dolgozatomban leírt véleményemet (86. o.): „A tér sajátosságából eredően nem egységes fogalomhasználat kialakítására kell törekedni, sőt e tárgykörben ez nem is lehetséges, sokkal inkább érvényesítendő a lyotardi paralógia, a disszenzus legitimációja (antihomológia), mint a konszenzusra törekvés (Lyotard 1984). A térelméletben sincs egy igaz nagy elbeszélés (grand récit), ami mindent leír és megmagyaráz. Nincs egyetlen helyes vagy kizárólagos megfigyelési séma vagy elmélet, mindig lehet más aspektus, így minden új térkonceptió is egy újabb hozzájárulás a tér megismeréséhez.” E megközelítés nemcsak helyet ad, hanem erősíti is az – opponensem által megkívánt – „egyedi vonások és különbözőségek feltárását”. Másik opponensem (Korompai Attila) megerősítette a bevezetőmben írtakat, hogy „...éppen az az egyik hozzájárulásom a hazai kortárs térelméleti vitához, hogy ráirányítottam a figyelmet arra, hogy különböző tudományfilozófiai alapokon

(...) eltérő elméletek építhetők fel, azokból más gyakorlati következtésekre juthatunk, és a különböző (tér)szemlélet, a különböző értelmezési keretek más térkonstrukciók létrehozását, más eszközök alkalmazását eredményezik, és ezáltal bővülnek ismereteink a térről (Faragó 7.).

3. Opponensem *kifogásolja*, hogy úgy gondolom, hogy „a globális és a helyi szint felértékelődésével csökkent a regionális téregységek jelentősége” (Faragó:77.). Én sem gondolom, hogy a regionális szint „elhanyagolható lenne”, csupán véleményem szerint a múlt század új regionalizmusához („régión Európája”) képest visszaszorulóban van. „A problémák és azok megoldásai gyakran „átugorják” a regionális/területi szinteket, azok megoldására inkább helyi vagy nemzeti (esetenként szupranacionális) válaszok adhatóak” (Faragó:77.). A Tér és Társadalom 2016. évf. 2. számában részletesen kifejtettem, hogy miként változott meg a területi fókusz az Európai Unió területi politikájában.¹ E században az Unió lényegesen nagyobb hangsúlyt helyezett a nemzetközi versenyképesség javítására és a nagyvárosi terekre és újra megerősödött a tagállamok kormányainak a szerepe a belső regionális különbségek mérséklésében. A városrégión, a funkcionális városi térségek (FUA, ESPON 1.1. kutatás) a területi politika alapköveiként helyi szintnek tekinthetők. Magyarországon a rendszerváltás óta valójában egyik politikai párt sem akarta a regionalizációt.

4. *Középszintű elmélet?* Sajnos nem találkoztam Robert Merton középszintű elmélet teóriájával, e hiányosságomat pótolni fogom.

Elfogadom professzor asszony megállapítását, hogy térelméletem gyakorlati konzekvenciáit (pl. miként működik a területfejlesztésben, vagy a várostervezésben) nem tárgyalom részletesebben, kétségtelen, hogy csak *néhány gyakorlati példát említek*. Ugyanakkor *néhány napirenden lévő fogalmon (területi tőke), jelenségen (globalizáció) tesztelem a társadalomtér-elmélet alkalmazhatóságát*. A régió, globalizáció és a területi tőke fogalmát tekintettem át a dolgozat szellemiségében és itthon még nem publikált eredményekre jutottam (pl. nem a területi tőke elemeire, hanem azok relációira, összekapcsolódására helyeztem a hangsúlyt). Minden területfejlesztési terv hármas célrendszerben, a gazdaság, a társadalom és a környezet együttes fejlesztésében gondolkodik. Megvizsgáltam, hogy emberközpontú szemléletem és a kutatásaim eredményei miként gazdagíthatják az ezekkel kapcsolatos véleményeket.

¹ Személyes véleményem, hogy az európai „új regionalizmus” mint politikai eszköz (normatív előírás, perspektivikus elvárás) sokkal inkább célozta az tagállamok átstrukturálását, a központi államok gyengítését a neoliberális gazdaságpolitika erősítését, mint a valóban cselekvőképes régiók létrehozását.

5. Szirmai Viktória legsúlyosabb kritikájának azt érzem, hogy *nem kezelem helyén az empirikus kutatásokat, empirikus kutatások hiányában az elmélet pedig csak „üres spekuláció”*. Én nem becülöm le az empirikus kutatásokat, de személyes tapasztalataim éppen azt mutatták, hogy Magyarországon az elméleti munkák vannak érdemtelenül leértékelve, ezért ebben a dolgozatban tudatosan el akartam kerülni a ma leginkább „bevált dolgozattípust” (nemzetközi irodalom bemutatása, empirikus felmérés [pl. mások szubjektív véleményének a lekérdezése], az előállított adatok különféle statisztikai módszerekkel való értékelése). Kétségtelen, hogy a dedukció-indukció vitában én inkább a dedukciót részesítem előnyben és hiszek a ráció újat teremtő képességében (nem az empirikus tapasztalat a tudás egyetlen forrása). Köztudott, hogy például az *elméleti* fizika évtizedekkel előbb koncepcionált jelenségeket (pl. Einstein elméletei vagy a Higgs-bozon), mint azt empirikus vizsgálatokkal igazolták. Én csupán azt állítom, hogy az empirikus kutatásokat meg kell, hogy előzze valamilyen feltevés/koncepció és felhívom a figyelmet arra, hogy az empirikus vizsgálatok is teoretikusan terheltek, így ab ovo, per se nem objektívebbek más típusú kutatásoknál. A valamilyen szempontból, valamilyen szándékkal kiválasztott tények „önmagukban némák”, nincs értéktartalmuk. A 36. oldal 4. ábráján és 39. oldal 5. ábráján megpróbáltam bemutatni, hogy az interszubsztívitás miként válik az *objektívitas* forrásává és a tudatos értelem és a megismerés tárgya között milyen a kölcsönhatás. Több helyen beépítem dolgozatomba/elméletembe az „új empirizmus”, a „gyakorlati fordulat”, az „új materializmus” eredményeit, ezzel próbálom elkerülni a túlzott relativizmust, a természet, a dolgok szerepének az alulértékelését.

6. Örömmel konstataóom, hogy – fő vonalaiban – egyetértés van közöttünk *a tér társadalmi természete vonatkozásában* és köszönöm az ezzel kapcsolatos megerősítéseket és kiegészítéseket.

7. Professzor asszony hiányolja, hogy nem emeltem be kellő mértékben a város és vidékszociológia irodalmát a dolgozatomba és kevésbé foglalkoztam az urbanizáció új fejleményeivel. Dolgozatom egyik fontos hozadékának tartom, hogy rámutattam, hogy a térelméletben társadalmi, szociológiai fordulat zajlott. Ennek alátámasztására hoztam szociológiai irodalmat is, de Opponensemnek igaza van abban, hogy a városszociológiai irányzatot nem tárgyalom részleteiben. Ebben a dolgozatban nem foglalkozom mélyebben az urbanizáció kérdéseivel sem, mert nagy szaktekintélyek (többek között Enyedi György és Szirmai Viktória is) sokat publikáltak e témakörökben és más munkáimban én is állást foglaltam e kérdésekben.

8. Szirmai Viktória *vitathatónak tartja állításom, hogy a régió nem önmagában létező entitás, hanem társadalmi konstrukció*, véleménye szerint túlzottan szembeállítom e két fogalmat egymással. Talán megengedhető, ha ebben a kérdésben fennmarad közöttünk némi nézetkülönbség. A régió nem a magában való világ terméke. Én sem tagadom, hogy a régió létezhet, mint konkrét realitás, de az is egy megélt tér vagy valakik által valamilyen szempontból lehatárolt terület- vagy téregység. Például a közigazgatási területbeosztás vagy valamilyen diszciplináris megközelítésben, valamilyen vizsgálati szempontból lehatárolt homogén terület (kevésbé fejlett régiók, földrajzi táj, üdülőkörzet, autóipari klaszter, NUTS-struktúra stb.) is társadalmi konstrukció (különbségtétel és elhatárolás). A lokális szinten túlmutató hálózatosodások (regionalizálódás, klaszteresedés) is emberi együttműködések révén alakulnak ki, illetve mi emberek különböztetünk meg (regionálisnak címkézünk) ilyen összefüggéseket. A különböző léptékű régiók ontológiai értelemben nem különböző szinten létezőket takarnak, hanem a különféle cselekvések által létrejövő hálózatokat „regionálisként” értelmezzük, működtetjük, éljük meg. Ami „odakint van” a reális világban, azt is mi szelektáljuk és rendezzük régiókba, mi konstruáljuk a szinteket, mi készítjük a „matrjoska babát” vagy a „polcokat”. (A makrogazdaságtan a nemzetgazdaságok különféle csoportjaiból képezi a régiókat, a regionalisták a helyi és a nemzeti szint közötti téregységeket tartják mikro-, mezo- és makrorégióknak.) Nincs az együttlétezők közötti kapcsolatoktól, a hálózatoktól függetlenül létező régió (nincs önálló léte), csak mint e relációhalmaz (Opponensem példájánál maradván az „élő társadalmi szövet”) „kiterjedéseként”, konstrukciójaként, téri formájaként jelenik meg.

Áttérve az empíriára, a személyes tapasztalatokra, a *magyar példa* is azt mutatja, hogy a régióalkotás a realitásokat is számba vevő társadalmi-politikai folyamat, a régió a nyelv segítségével formálódó diszkurzív termék, amely, ha kis mértékben is, de megjelent a praxisban (pl. intézményrendszerben). Magyarországon – regionális identitás hiányában – a „régio” jelentését/tartalmát a tudományos érvelés és a politikai akarat által vezérelt kommunikáció alakítja.

9. Szirmai professzor asszony utolsó kérdése *a saját felfogásom alkalmazhatóságára* vonatkozik. Felfogásom lehetséges helyét megpróbáltam elhelyezni a tudományrendszertanban (5. fejezet), és több helyen utaltam az alkalmazhatósági területekre is. E szemléletben (mint az egyik lehetséges megközelítésben) újra lehet gondolni, át lehet írni tudományterületünk alapfogalmait, másként lehet értelmezni jelenségeket és a területfejlesztési gyakorlatot is. A tervezés elméletével foglalkozó monográfiám (A

jövőalkotás társadalomtechnikája. 2005) is ebben a szellemben állítja párhuzamba az empirikus-analitikus és a jövőorientált normatív tervezést. A gyakorlati tervező munkában teszteltem is a koncepcióvezérelt tervezés megvalósíthatóságát. A településhálózat fejlesztése esetén e szemléletben (az egyes települések leltárszerű adottságainak a számbavétele mellett) nagyobb hangsúly helyeződik arra, hogy a településhálózat egésze milyen szerepet/funkciót jelöl ki az egyes települések számára, melyek a meglévő és lehetséges relációk, az összekapcsolódások. Minden beruházásra, területfejlesztési beavatkozásra úgy tekinthetünk, mint térkonstruálásra, a meglévő elrendeződések, relációk megváltoztatására. Dolgozatomban részletesen kifejtettem, hogy társadalomkonstruktivista megközelítésben a regionalizáció folyamatában a hangsúly a tudományos, a politikai és a társadalmi diskurzusra helyeződik. (Először az elmékbe kell ültetni a régió fogalmát.) Minden területi kutatásban az univerzalizmusra való törekvés helyébe inkább a kulturális-területi differenciáltságból eredő különbözőségek feltárása kerül. Nagyobb hangsúlyt kap az önreflexió, a jövőkép, a konstituált életvilág. Az autopoiesis adaptációja teljesen más megvilágításba helyezi a tér és területegységek működését a határok szerepének a megértését. És folytathatnám a sort.

Pécs, 2017. november 16.

Faragó László

